

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
Кафедра історії України

Л. Л. Бабенко, О. А. Гура

**ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І РУХИ В УКРАЇНІ
У XX – XXI ст.:**
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Полтава - 2021

УДК 329(477)«19/20»(072.8)

Б12

Рецензенти:

Семергей Н. В., доктор історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук Полтавського медичного університету

Тронько Т. В., кандидат історичних наук, доцент, зав. кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Затверджено на засіданні кафедри історії України ПНПУ імені В. Г. Короленка, протокол № 10 від 25 травня 2021 року

Затверджено вченою радою ПНПУ імені В. Г. Короленка, протокол № 13 від 22 червня 2021 року

Бабенко Л. Л.

Б12 Політичні партії і рухи в Україні у ХХ – ХХІ ст. : методичні рекомендації до практичних занять спец. 014.03 Середня освіта (історія) ; 032 Історія та археологія / Л. Л. Бабенко, О. А. Гура. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. - ... с.

У методичних рекомендаціях представлені програма навчальної дисципліни «Політичні партії і рухи в Україні у ХХ – ХХІ ст.», плани практичних занять та методичні рекомендації щодо їх виконання, підготовки завдань самостійної роботи, питання для самоконтролю та підсумкового контролю. Також здобувачам освіти рекомендовані наукові й творчі завдання, які вимагають креативного підходу до їх виконання. Методичні рекомендації розраховані на формування програмних результатів навчання та фахових компетентностей здобувачів освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти у галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта за предметною спеціалізацією 014.03 Середня освіта (історія) за освітньою програмою «Середня освіта (Історія)»; у галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 032 Історія та археологія за освітньою програмою «Історія та археологія» для глибокого оволодіння знаннями з навчальної дисципліни, збільшення можливостей подальшого працевлаштування в науковій, організаційно-управлінській сферах, органах державної влади і місцевого самоврядування тощо.

УДК 329(477)«19/20»(072.8)

© Бабенко Л. Л., Гура О. А., 2021

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021

Положення навчальної програми з дисципліни «Політичні партії і рухи в Україні у XX – XXI ст.»

Мета вивчення навчальної дисципліни: «Політичні партії і рухи в Україні у XX – XXI ст.» – комплексне вивчення історії створення і діяльності політичних партій і рухів як складової частини політичної системи України і як однієї з інституцій громадянського суспільства у контексті суспільно-політичних і соціально-економічних перетворень у XX – на початку XXI століть.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Політичні партії і рухи в Україні у XX – XXI ст.» є:

- з'ясувати передумови і процес становлення політичного плюралізму в Україні;
- сформувати у магістрантів уміння аналізувати програмні документи політичних партій і рухів;
- навчити орієнтуватися в результатах діяльності політичних партій, відповідності їх програмних засад і реальних справ;
- виявляти причини і наслідки зникнення з політичної арени одних і появи інших політичних партій та рухів;
- вчитися виявляти на основі фактів і документів ступінь впливу політичних партій на суспільні настрої, їх соціальну базу і становище в суспільстві;
- показати суперечливий характер багатопартійної системи сучасної України, її ефективність у розв'язанні гострих соціально-економічних і політичних проблем;
- виховувати громадянську свідомість, патріотизм, почуття відповідальності засобами історичних знань, поваги до історичного минулого українського народу, політичної культури і толерантності;
- досягати свідомого ставлення магістрантів до проблем суспільно-політичного життя в сучасній Україні;

- виробляти об'єктивну потребу в систематичному ознайомленні з подіями державно-політичного життя та його аналізу.

Передумови для вивчення навчальної дисципліни: вивчення таких дисциплін за освітньою програмою «бакалавр» як: історія України, всесвітня історія, філософія.

Очікувані результати навчання з дисципліни:

1. Здатність адаптувати теоретичні знання з історії для аналізу та конструювання прогностичних моделей розвитку сучасного українського суспільства для потреб експертного і громадянського середовищ з позицій історичного минулого та його уроків.
2. Аналізувати механізми впливу філософських, економічних, соціальних теорій та ідеологій на зародження і розвиток політичних партій в Україні.
3. Знати історичні закономірності й особливості виникнення політичних партій як інструмента боротьби за політичні права у Наддніпрянській та Західній Україні.
4. Характеризувати програмні документи політичних партій та рухів.
5. Характеризувати процес переходу до багатопартійності в умовах кризи радянської політичної системи в Україні та його закономірність
6. Знати етапи становлення багатопартійної системи в незалежній Україні.
7. Комплексно аналізувати причини суперечливого характеру вітчизняної багатопартійності, низького рівня довіри населення до політичних партій.

Програма навчальної дисципліни:

Змістовий модуль I.

Формування політичних партій, рухів та об'єднань (кін. XIX ст. – кін.1980-х рр.)

Тема 1.1. Партії в політичній системі суспільства.

Сутність політичних партій, причини їх виникнення на різних етапах історичного розвитку людства (стародавні Греція і Рим, середні віки, період буржуазних революцій у Європі). Політичні чинники появи партій. Ідеології марксизму, лібералізму, націоналізму, консерватизму. Ознаки партій, етапи їх розвитку. Законодавче оформлення політичних партій. Функції партій. Типи політичних партій. Політичні системи (однопартійні, двопартійні, багатопартійні). Основні тенденції розвитку політичних партій.

Тема 1. 2. Перші політичні партії в Україні.

Ідея державності української нації. Революційна Українська партія – перша національна партія в Україні, її ідеологія. М.Міхновський та його маніфест «Самостійна Україна». Українська народна партія. «Десять заповідей» українського націоналіста. Українська соціал-демократична партія. Її лідери – Д.Антонович, С.Петлюра, В.Винниченко, Д.Донцов, М.Порш. Ліберальна течія українського політикуму – Українська радикальна партія, Українська демократична партія (С.Єфремов, Б.Грінченко, І.Шраг, Є.Чикаленко). Товариство українських поступовців. Порівняльна оцінка процесу створення політичних партій у Наддніпрянській та Західній Україні. Причини розколу і слабкості партій. Роль загальноросійських політичних партій у суспільному житті українських земель.

Тема 1.3. Українські політичні партії в міжвоєнний період.

Комуністична партія (більшовиків) України, її створення. Проголошення радянської влади у Харкові. Утворення Донецько-Криворізької радянської республіки. Поява націонал-комуністичної течії. Г.Лапчинський, В.Шахрай, С.Мазлах. Створення Української Комуністичної партії (УКП), ставлення до неї КП(б)У. Взаємини КП(б)У і РКП(б). КП(б)У – регіональна організація РКП(б). Українські партії за кордоном. Компартія Закарпатської України, її стосунки з Комінтерном і КП(б)У. Трагедія КПЗУ в 1930-х рр. Формування

українського націоналізму як політичної течії. Утворення Організації українських націоналістів (ОУН). Ідеологія інтегрального націоналізму. Д.Донцов. Програма і тактика ОУН. Розкол ОУН напередодні другої світової війни. Є.Коновалець, А.Мельник, С.Бандера.

Тема 1.4. Передумови та початок формування багатопартійності в Україні.

Передумови формування багатопартійності. Дисидентський рух в Україні. «Українська робітничо-селянська спілка», Л.Лукашенко. Шістдесятники. Українська Гельсінська група. М.Руденко. Політичний терор в роки неосталінізму. «Перебудова» і Україна. Поява неформальних організацій. Утворення Української Гельсінської Спілки. Л.Лукашенко, В.Чорновіл. «Декларація принципів». Початок несанкціонованих мітингів. Створення Українського Руху за перебудову. Тиск проти Руху. І.Драч і Л.Кравчук. Товариство української мови імені Т.Шевченка («Просвіти»). Рух: від підтримки «перебудови» до «демонтажу системи». Друга програма Народного Руху України. Створення Української Республіканської партії (УРП) і Демократичної партії України (ДемПУ). Початок розколу Руху. Створення правових засад для складання багатопартійності. Вибори Президента 1991 р. Проблема НРУ: політична партія чи масова громадська організація? Створення партії Український Народний Рух.

Змістовий модуль II.

Політичні партії, рухи й громадські об'єднання в незалежній Україні (1990-ті - поч. XXI ст.)

Тема 2.5. Правий політичний спектр незалежної України.

Конгрес Українських націоналістів (КУН). Створення партії, її програмні засади. Я.Стецько. Українська Республіканська партія, створення партійних структур. Перший розкол в УРП. Створення Консервативної Української партії. Другий розкол в УРП і створення Республіканської Християнської партії, її ідеологія. С.Хмара. Українська Національна асамблея і Українська Народна Самооборона (УНА – УНСО), їх ідеологія і програмні засади. Всеукраїнське об'єднання «Свобода», причини його виникнення. О.Тягнибок. Всеукраїнська організація «Тризуб». Стратегія правих партій на парламентських і президентських виборів часів незалежності України. Блок «Наша Україна», його політичне забарвлення. Праві партії і «Помаранчева революція». Причини розколу і неузгодженості дій українських правих партій та їх низького рейтингу серед виборців України. Регіональний чинник. Діяльність неукраїнських шовіністичних правих партій на теренах держави.

Тема 2.6. Ліві партії.

Комуністична партія України. Явище суверен-комунізму напередодні проголошення незалежності України. Заборона КПРС – КПУ і відтворення партії. Причини популярності комуністичної ідеології. Програма партії. Діяльність комуністичної фракції у Верховній Раді України. Трансформації в поведінці партії та її лідерів після президентських виборів 2010 р. Тенденції розколу в партії. П.Симоненко і Л.Грач. Соціалістична партія України: особливості створення і діяльність. О.Мороз. Програмні засади і конфронтація з комуністами. Розколи соціалістичної партії: І.Чиж, Й.Вінський. Участь в акції «Україна без Кучми». «Касетний скандал» і О.Мороз. Прогресивна соціалістична партія України. Н.Вітренко. Програма партії ПСПУ: проти всіх. Причини популярності партії серед протестного електорату. Ліві партії, що орієнтуються на сільський електорат. Причини розколу серед лівого руху України.

Тема 2.7. Центристські партії.

Феномен політичного центризму в незалежній Україні. Лівий і правий центризм. Соціал-демократична партія України (об'єднана). Соціал-демократична ідеологія і реальність. Лідери партії – В.Медведчук, Г.Суркіс. Фінансові можливості партії. «Демократичний союз» - партія великого торгово-промислового капіталу. Лідер партії О.Волков. Народно-демократична партія: злет і падіння. А.Матвієнко. Причини розколу партії. Утворення Української народної партії «Собор». Об'єднавчий зїзд (квітень 2002 р.): УРП і УНП «Собор». «Трудова Україна», підконтрольні їй засоби масової інформації. Партія «Регіони України» - творіння донецького клану. Лідери партії, фінансові можливості партії. Шлях партії регіонів до владного «олімпіу». БЮТ, партія «Батьківщина», феномен Ю.Тимошенко в українській політиці. Ідеї лібералізму і лівої фразеології в українському центризмі. Суперечливі тенденції в діяльності центристських партій.

Тема 2.8. Політичні партії у парламентських і президентських виборах (1990-ті – початок 2000-х рр.). Діяльність політичних партій в органах державної влади.

Закони України «Про політичні партії в Україні». Закони України «Про вибори народних депутатів України». Політична реформа 2004 р., внесення поправок до Конституції України. Створення виборчих блоків, їх мета і політична зумовленість. Блок «За єдину Україну». Блок «Наша Україна». В. Ющенко. Блок Юлії Тимошенко та ін. Створення віртуальних партій («Яблуко», «Озиме покоління», «Жінки за майбутнє» та ін.). Аналіз виборчих програм суб'єктів виборчого процесу. Особливості передвиборчої боротьби. Активне використання політичних технологій. Специфіка фінансування виборчих кампаній. Проведення виборів. Особливості політичної поведінки представників партій у ВРУ. Політичні партії і президентські вибори. Перспективи багатопартійної системи в Україні

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

МОДУЛЬ 1

Формування політичних партій, рухів та об'єднань (кін. ХІХ ст. – кін.1980-х рр.)

Тема 1.

ПАРТІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА

(4 год.)

ПЛАН

1. Сутність політичних партій. Причини їх виникнення на різних етапах розвитку людського суспільства.
2. Типи політичних партій, їх функції у сучасних умовах.
3. Місце і роль партій та громадських і політичних рухів (організацій) у політичній системі України.
3. Ідеології політичних партій, їх виникнення та еволюція в українському суспільстві:
 - 3.1) ідеологія марксизму та її інтерпретація в українському політичному середовищі;
 - 3.2) ідеологія лібералізму, особливості її формування;
 - 3.3) ідеологія консерватизму, особливості зародження і реалізації;
 - 3.4) ідеологія націоналізму.

Практичні завдання:

- a. Підготувати повідомлення про досвід і традиції партійних систем країн Європи та Америки.
- b. Підготувати повідомлення про політичних діячів та ідеологів національно-визвольного руху М. Драгоманова, Ю. Бачинського,

І. Франка, О. Кістяківського. С. Томашівського. В. Кучабського.
В. Липинського, М. Міхновського.

Основні терміни і поняття: політична партія, політична система, ідеологія, влада, суспільство, держава, марксизм, лібералізм, консерватизм, націоналізм

Персоналії: М. Зібер, С. Подолинський. М. Костомаров, Ф. Вовк, М. Драгоманов, Ю. Бачинський, І. Франко, О. Кістяківський, С. Томашівський. В. Кучабський, В. Липинський, М. Міхновський, М. Павлик, П. Куліш, І. Липа.

Рекомендована література:

2, 3, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 20, 30, 33, 36, 43. 44, 51, 60, 62, 69, 70, 86.

ТЕМА 2

ПЕРШІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

(кінець XIX – поч. XX ст.)

(2 год.)

ПЛАН

1. Виникнення української соціал-демократії, її особливості на Заході і Сході України.
2. Микола Міхновський та його Маніфест «Самостійна Україна». Українська народна партія.
3. Ліберальна течія українського політикуму на початку XX ст.
4. Причини організаційної слабкості і внутрішніх розколів політичних партій на поч. XX ст.
5. Роль загальноросійських партій у суспільному житті українських земель.

Практичні завдання:

1. Ознайомитися з текстами програм українських політичних партій початку ХХ століття (Самостійна Україна. Збірник програм українських політичних партій початку ХХ століття / Упоряд., автор передмови і приміток О. Федьков. – Тернопіль, 1991. – 91 с.). Визначити головні цілі партійних програм, методи боротьби за їх реалізацію. Знайти спільне і відмінне в програмних документах партій.

Персоналії: : Д. Антонович, М. Русов, Л. Мацієвич, Б. Камінський, С. Петлюра, М. Порш, В. Винниченко, О. Скоропис-Йолтуховський, Д. Дорошенко, М. Меленевський, М. Ковалевський, С. Єфремов, Б. Грінченко, М. Левицький, Є. Чикаленко, П. Понятенко, Ю. Бачинський, І. Франко, О. Терлецький, Є. Левицький, В. Охримович, Т. Окуневський, О. Барвінський, В. Липинський, М. Міхновський, М. Павлик, Д. Донцов, А. Жук, Л. Юркевич, К. Трильовський, М. Грушевський.

Рекомендована література:

20, 26, 28, 30, 33, 36, 43, 48, 58, 59, 60, 62, 63, 66, 68, 78, 80

ТЕМА 3

**УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
(4 год.)**

План

1. Історичні і політичні умови створення КП(б)У.
2. Націонал-комуністична течія в КП(б)У та її ліквідація.
3. Небільшовицькі українські і національні партії та їх ліквідація. Формування однопартійної радянської системи.

4. КПЗУ та інші ліві партії західної України. Ліберальне крило політичних партій.

5. Створення та основні засади діяльності ОУН. Ідеологія інтегрального націоналізму.

Практичні завдання:

1. Підготувати повідомлення «Діяльність українських політичних партій в еміграції у міжвоєнний період».
2. Проаналізувати працю Д. Донцова «Націоналізм». Визначити її ключові ідеї.

Персоналії: А.Шептицький, Г.Хомишин, К.Студинський, Й.Крілик (Васильків), Р.Кузьма (Турянський), М.Заячківський (Косар), Є.Коновалець, М.Сціборський, Є.Маланюк, А.Мельник, С.Бандера, М.Лебідь, Д.Левицький, О.Шумський, В.Еллан-Блакитний, П.Любченко, П.Христюк, М.Шаповал, М.Скрипник, С.Мазлах, В.Шахрай, М.Хвильовий.

Література:

1, 5, 11, 20, 30, 36, 47, 58, 59, 60, 65, 66, 67, 80, 86

Методичні вказівки до модуля 1.

Семінарські заняття є підсумком вивчення програмного матеріалу на лекціях, індивідуальних консультаціях, опрацювання завдань самостійної роботи, самостійного опрацювання джерел і літератури.

Тема 1 передбачає ретроспективу історичного досвіду виникнення і діяльності партій різного політичного спрямування на рубежі XIX – XX століть та внаступні періоди. Розгляд першого питання слід розпочати з короткої характеристики історичних та суспільно-політичних умов перебування українців у складі російської та австроугорської імперій у другій половині XIX – поч. XX ст. Звернути увагу на те, в якій з них складалися більш

сприятливі умови для політичного самовираження. У відповіді спробувати об'єктивно обґрунтувати причини неможливості вільного суспільно-політичного та національного вияву інтересів та захисту українців у Російській імперії.

Показати шляхи проникнення, виникнення, поширення нових ідей, ідеологій. Необхідно пояснити причини зростання популярності таких ідеологій як марксизм, анархізм, лібералізм, консерватизм, шовінізм, націоналізм, дати їх визначення та пояснити, чому окремі з них знайшли соціальний ґрунт в українському суспільстві. Слід звернути увагу, що першими політичними партіями на українських землях, як сходу, так і заходу, стали партії лівого спрямування.

Далі необхідно у хронологічному порядку та за ідеологічною класифікацією назвати політичні партії, які виникли на рубежі XIX – XX століть. Пояснити, чому РУП не змогла залишитися єдиною партією, а стала основою для подальших розколів і утворення нових партій. Знайдіть відповідь на питання, чому найбільшу незгоду у програмі викликало питання про державно-політичний статус України – самостійність чи автономія.

Поясніть феномен політичних поглядів М. Міхновського. Чому саме з його появою на політичній арені націоналізм почав існувати як ідеологія і політична течія в Україні? Коротко охарактеризуйте Українську Народну Партію. Поясніть причини слабкості перших українських політичних партій., особливості їх соціальної бази, причини вузькості останньої. Покажіть ставлення російського та австрійського урядів до українського політичного руху.

Зробіть порівняльний аналіз діяльності західноукраїнських і надніпрянських політичних партій, знайдіть спільне і відмінне. Поясніть феномен поєднання марксизму і націоналізму на прикладі Ю. Бачинського та інших діячів.

Коротко охарактеризуйте як передумову багатопартійності політичні партії міжвоєнного періоду. Зупиніться на діяльності КП(б)У як своєрідної

філії ВКП(б) та трагічній долі КПЗУ. Поясніть, чому КПЗУ стала жертвою сталінських репресій, хоч територіально не належала до УРСР?

Особливу увагу зверніть на зростання популярності на західноукраїнських землях теорії інтегрального націоналізму, ознайомтеся з працею Д.Донцова «Націоналізм», в якій викладені головні ідеї цієї теорії. Поясніть передумови виникнення радикальної течії націоналізму та створення Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Поясніть, чому в радянській Україні склалася партійна монополія і була неможливою багатопартійність. У якому документі було закріплено однопартійну систему? Як представники політичного інакомислення (дисидентського руху) намагалися зробити спроби перейти до політичного плюралізму? Зверніть особливу увагу на феномен націонал-комунізму в радянській Україні. Охарактеризуйте причини сходження з політичної арени партій боротьбистів, укапістів, лівих есерів, анархістів та ін.

У висновках систематизуйте викладений матеріал, наголосіть на основних поняттях, які необхідні для розкриття питання, підведіть підсумки.

МОДУЛЬ II

Політичні партії, рухи й громадські об'єднання в незалежній Україні

(1990-ті - поч. XXI ст.)

ТЕМА 4

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЧАТОК ФОРМУВАННЯ БАГАТОПАРТІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

(2 год.)

План

1. Погляди діячів дисидентського руху на сутність радянської монопартійної системи та спроби створення альтернативних партій.
2. Пробудження політичної активності українського суспільства у період перебудови: прояви, ідеологічне спрямування, організаційні форми.
3. Народний Рух України та його еволюція від широкого громадського об'єднання до політичної партії.
4. Сутність та основні риси політичних партій першого етапу формування багатопартійності в незалежній Україні (1991 – 1994 рр.).

Практичні завдання:

1. Проаналізувати статтю І.Ф. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Визначити конфліктогенні проблеми, порушені автором, та причини їх виникнення.
2. Підготувати повідомлення про діяльність українських політичних партій в еміграції (1970 – початок 1990-х рр.).
3. На матеріалах періодичної преси Полтавщини 1989-1994 рр. простежити, як висвітлювалися процеси створення та діяльності політичних партій.

Персоналії: І. Дзюба, В. Чорновіл, В. Стус, Ю. Бадзьо, Л. Лукияненко, М. Руденко, П. Григоренко, С. Глузман, В. Мороз, І. Драч, В. Яворівський, С. Хмара, Л. Скорик, В. Щербицький, В. Івашко, С. Гуренко, Л. Кравчук, О. Мороз, Ю.Костенко, Д. Корчинський, М. Плав'юк.

Література:

2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 2, 4, 7, 8, 12, 13, 14, 20, 23, 24, 25, 27, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 50, 52, 57, 59, 67, 68, 70, 72, 79, 81, 87

Тема 5.

ПРАВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СПЕКТР НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

(4 год.)

План

1. Причини активізації правих політичних сил на початковому етапі державотворення.
2. Націоналістичні організації і партії:
 - а) особливості стратегії і тактики у 1990-х рр.;
 - б) особливості стратегії і тактики у 2000-х рр., їх роль у Помаранчевій революції та Революції гідності.
3. Праві ліберальні політичні сили в Україні; «нові праві».
4. Діяльність неукраїнських шовіністичних правих партій та організацій на території України у 1990 – 2000-х рр.

Практичні завдання:

1. Ознайомитися з програмами правих політичних партій націоналістичного спрямування; визначити спільне і відмінне.
2. Підготувати за матеріалами ЗМІ огляд подій за участю лідерів і представників правих політичних сил (поточні події).

Персоналії: Я. Стецько, Ю. Шухевич, Д. Корчинський, О. Вітович, А. Шкіль, Я. Андрушків, О. Тягнибок, Д. Ярош, Б. Береза, А. Білецький, С. Хмара, А. Парубій, І. Фаріон, В. Пинзеник, С. Соколов, С. Головатий, В. Лановий.

Література:

2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 2, 4, 7, 8, 12, 13, 14, 20, 23, 24, 25, 27, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 50, 52, 57, 59, 67, 68, 70, 72, 79, 81, 87

Тема 6.

ЛІВІ ПОЛІТИЧНІ СИЛИ В УКРАЇНІ

(2 год.)

План

1. Комуністична партія в Україні в умовах незалежності.
2. Соціалістична партія України. Чинники слабкості впливу та внутрішніх розколів.
3. Соціал-демократія в Україні.
4. Лівий політичний спектр після Революції гідності і законів про декомунізацію (квітень-травень 2015 р.).

Практичні завдання:

1. Ознайомитися з програмами політичних партій, що позиціонують себе як «ліві».

Персоналії: П. Симоненко, О. Голуб, А. Мартинюк, Л. Грач, О. Мороз, Й. Вінський, В. Сушко, В. Волга, М. Рудьковський, В. Семенюк, Н. Вітренко, С.Каплін.

Література:

2, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 2, 4, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 24, 26, 30, 32, 34, 35, 39, 40, 44, 47, 49, 52, 57, 67, 70, 75, 77, 79, 85, 86

Тема 7.

ПОЛІТИЧНИЙ ЦЕНТРИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

(2 год.)

План

1. Сутність політичного і партійного центризму: світовий і український досвід.
2. Національно-демократичний центристський табір, його амбівалентність.
3. Центристсько-прагматичний спектр політичних партій.

Практичні завдання:

1. Проаналізувати програми політичних партій центристського крила.

2. Підготувати повідомлення про одну з європейських центристських політичних партій; знайти спільне і відмінне з українськими аналогами.

Персоналії: В. Яворівський, В. Журавський, В. Кононов, Є. Кушнар'ов, В. Філенко, Л. Кучма, В. Ландик, М. Азаров, П. Лазаренко, Ю. Тимошенко, В. Онопенко.

Література:

2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 17, 20, 21, 24, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 40, 43, 45, 48, 52, 59, 61, 67, 73, 76, 77

Тема 8

**ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ У ПАРЛАМЕНТСЬКИХ І
ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ (1990 – поч. 2000-х рр.)**

(4 год.)

План

1. Формування правової бази участі партій у боротьбі за владу. Зміни виборчого законодавства та їх вплив на структурування партійної системи.
2. Парламентські вибори за часів незалежності. Виборчі партійні блоки та віртуальні партії.
3. Роль політичних партій у президентських виборах.
4. Політичні та іміджеві технології в передвиборчій діяльності партій: історичний аспект.
5. Перспективи багатопартійності в Україні.

Практичні завдання:

1. Організувати зустріч з представниками політичних партій та об'єднань, які діють на Полтавщині.

2. Зробити аналіз структури за партійним складом Полтавської обласної, міської та районних рад у місті Полтаві.
3. Проаналізувати за матеріалами ЗМІ «присутність» політичних партій в інформаційному просторі як політичну технологію.

Література:

2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 1, 4, 6, 9, 13, 20, 21, 22, 29, 30, 32, 34, 37, 42, 49, 53, 54, 56, 61, 64, 67, 70, 74, 75, 77, 80, 83, 84, 87.

Методичні рекомендації до модуля II

Другий модуль передбачає на основі опрацювання завдань самостійної роботи з'ясування передумов виникнення багатопартійності в незалежній Україні. Для цього необхідно зупинитися на аналізі суспільно-політичної ситуації в Україні наприкінці 1980-х років. Зверніть увагу, що в цей час намітилося зростання суспільно-політичної активності громадян, яке виявилось у створенні неформальних організацій, численних мітингах, дискусіях, у ході яких засуджувалася або критикувалася діяльність КПУ або КПРС. Поясніть чому невпинно падав авторитет КПУ та намітилась тенденція до масового виходу з партії її членів. Зверніть увагу на те, як КПУ намагалося пристосовуватися до нових обставин, особливо після провалу путчу 19-24 серпня: на останньому пленумі ЦК КПУ 26 серпня 1991 р. було прийняте рішення «Про повну самостійність Компартії України». Чому все ж 30 серпня вийшов указ про заборону діяльності КПУ?

Особливу увагу зверніть на створення Народного руху України як найбільш масової громадської організації, яка об'єднала патріотичні національно-демократичні сили. Поясніть, що зумовило утворення двох течій в середині НРУ? В чому полягали відмінності у позиціях І.Драча і В.Чорновола?

На рубежі 1980-1990-х рр. склалися умови для політичної самоорганізації суспільства. По-перше, з союзної і республіканської Конституцій було вилучено 6 і 7 статті, що дозволило легалізувати політичні партії; по-друге,

створення НРУ заклало базу для створення інших організацій; по-третє, з'явилася когорта політиків, які виявилися готовими до політичної діяльності, мали державницькі амбіції, володіли харизматичними організаторськими якостями і ставали організаторами або лідерами партій.

Зверніть увагу, що за визначенням науковців багатопартійність в Україні склалася вже в 1990 році. Зокрема, упродовж цього року були створені: Українська Республіканська партія, Християнсько-демократична партія, Соціал-демократична партія, Українська народно-демократична партія, Ліберально-демократична спілка, Українська селянсько-демократична партія, Ліберально-демократична партія, Партія зелених України та інші. Станом на грудень 1993 р. їх було зареєстровано 27, 14 із них були представлені у Верховній Раді, 10 партій очолювали народні депутати України. Прийнято вважати, що в 1994 р. закінчується перший етап формування багатопартійності.

Другий етап припадає на 1995-2000 рр. Впродовж цього періоду відбуваються суперечливі процеси як у середині партій, так і на політичному просторі України загалом. Зокрема, чимало партій зазнали внутрішніх розколів, частина з них інтегрувалися навколо більших партій. Різко зростає загальна чисельність – на початок 2000-х рр. їх налічувалося більше 100. Спостерігається більш чітке розмежування за ідеологічними ознаками.

У процесі підготовки до семінару зверніть увагу на діяльність лідерів партій, їх участь у державотворчих процесах. Спробуйте за аналізом документів партій з'ясувати їх політичні орієнтації, стратегію і тактику діяльності.

Третій період у формуванні багатопартійності припадає на початок 2000-х років. Визначте, які нові тенденції з'явилися у їх діяльності? Що таке віртуальні або технологічні партії? Чому науковці розглядають політичні партії як інструмент влади у сучасних умовах? Зверніть увагу, що станом на 2012 р. в Україні було зареєстровано 197 політичних партій, а на початок 2020 р. – більше 350. Чим пояснити невпинну тенденцію до кількісного зростання

партій? Поміркуйте над роллю громадських організацій і об'єднань у житті українського суспільства. Чи є вони свідченням формування громадянського суспільства? Які функції вони виконують у сучасний період? Наведіть конкретні приклади.

У висновках спробуйте класифікувати українські партії, обґрунтувати ступінь їх структурованості та впливу на суспільство, з'ясувати причини високої чи низької популярності окремих партій.

Наступні теми включають у себе актуальні проблеми сучасності, які екстраполюються на інтереси усього суспільства, оскільки всі громадяни є суб'єктами виборчого процесу. Українське суспільство через політичні партії може виражати свої політичні погляди і цілі, а засобами їх втілення є вибори до Верховної Ради України, президента, вибори до місцевого самоврядування.

При підготовці питань плану слід використати не лише рекомендовану у списку літературу, але й матеріали опублікованих документів, аналітичні матеріали наукових установ, публікації поточної преси та Інтернет ресурси. За допомогою Інтернет-ресурсів студенти зможуть ознайомитися з матеріалами сайтів зареєстрованих і діючих партій, які висвітлюють їхні ключові характеристики. Це дасть змогу бути обізнаними з останніми новинами державного і політичного життя, дізнаватися про зміни і події у політичному житті.

На внутрішню і зовнішню політику України найбільший вплив чинять вибори як до Верховної Ради, так і президентські. Реалії політичного життя засвідчують, що політичні партії перетворилися на механізм досягнення мети, щодо участі у владі. Зокрема, В.Ющенко, В.Янукович. П. Порошенко обиралися як висуванці певних політичних сил.

При підготовці ознайомтеся з законами «Про вибори до Верховної Ради» та «Про вибори Президента». Ці закони та зміни до них допоможуть більш об'єктивно підійти до оцінки діяльності партій на виборах.

Зверніть увагу при підготовці першого питання на практику об'єднання партій у блоки до складу яких входять сили, які споріднені ідеологічно, а

також мають спільну мету. Покажіть діяльність у Верховній Раді 1998 р. скликання блоку «Наша Україна», який мав опозиційні настрої щодо більшості. Охарактеризуйте передумови створення опозиційного до влади президента Л.Д. Кучми Блоку Юлії Тимошенко («БЮТ»). Поміркуйте, які чинники вивели цей блок на роль політичного лідера? З якою метою політичні сили йдуть на об'єднання?

З'ясуйте, з якою метою окремі політичні сили створюють технологічні партії, які цілі за їх допомогою вони досягають? Наведіть приклади відомих вам політичних технологій, які використовувалися під час виборів до ВРУ, на місцевих виборах.

Для оцінки виборчого процесу тих чи інших партій ознайомтеся з їхньою передвиборчою агітацією, програмами. Проаналізуйте особливості політичної поведінки партій у ході виборів. Що, на вашу думку, на неї впливає? Використайте рекламно-агітаційні матеріали виборчих кампаній у ході підготовки, дайте їм характеристику.

Спробуйте охарактеризувати діяльність партійних фракцій у ВРУ, починаючи з Верховної Ради України 2006 року скликання. Чи виправдовує себе принцип пропорційної системи виборів?

Зверніть увагу на особливості участі політичних партій у президентських виборах, поміркуйте чи обов'язково кандидат в президенти має бути висуванцем партії. Спробуйте порівняти характер виборчих кампаній Л.Кравчука і Л.Кучми та В.Ющенка і В.Януковича, П. Порошенка і В. Зеленського. Чому в останні роки зростає роль політичних технологій, а виборчі кампанії стають фінансово затратними? Поміркуйте над феноменом політичної партії «Слуга народу», процесом її виникнення і особливостями діяльності у парламенті.

Поміркуйте над перспективами української багатопартійності. Використайте висновки науковців і політиків, які дискутують: Україні потрібна двопартійна чи багатопартійна система; чи потрібна ревізія існуючого реєстру політичних партій? У висновках спробуйте стисло

визначити головні історичні віхи формування багатопартійності за роки незалежності України.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання самостійної роботи

1. Одним з видів самостійної роботи є опрацювання конспектів і текстів лекцій з навчальної дисципліни, підготовка до практичних занять, виконання практичних і творчих завдань до тематики практичних занять.

2. Опрацювати самостійно, використавши рекомендовану літературу та інші джерела, наступні питання, які детально не розглядаються на практичних заняттях :

1. Форми боротьби російського самодержавства з українським політичним рухом.

2. Українські політичні партії та їх діячі в еміграції у міжвоєнний період.

3. Дисидентський рух як передумова появи багатопартійності.

4. Неформальні організації в період Перебудови як передумова формування багатопартійності.

5. Досвід багатопартійності на пострадянському просторі.

6. Досвід багатопартійності у країнах Західної Європи.

Ознайомитися з життям і діяльністю українських політичних і партійних діячів:

1. Дмитро Антонович

3. В'ячеслав Липинський

2. Микола Міхновський

4. Симон Петлюра

5. Володимир Винниченко
6. Микола Порш
7. Дмитро Донцов
8. Сергій Єфремов
9. Борис Грінченко
10. Євген Чикаленко
11. Іван Франко
12. Михайло Павлик
13. Юліан Бачинський
14. Сергій Мазлах
15. Георгій Лапчинський
16. Микола Скрипник
17. Євген Коновалець
18. Степан Бандера
19. Андрій Мельник
20. Левко Лук'яненко
21. Вячеслав Чорновіл
22. Леонід Кравчук
23. Петро Симоненко
24. Олександр Мороз
25. Наталія Вітренко
26. Юлія Тимошенко

27. Степан Хмара
28. Олег Тягнибок
29. Анатолій Матвієнко
30. Дмитро Корчинський
31. Юрій Костенко
32. Анатолій Гриценко
33. Арсеній Яценюк

34. Сергій Тігіпко
35. Євген Марчук

Методичні вказівки до виконання завдань самостійної роботи.

Самостійна робота передбачена навчальним планом, а також 1 кредит навчальної дисципліни виділений для підготовки до екзамену. На самостійне опрацювання виносяться низка питань, що детально не розглядаються на лекційних і семінарських заняттях та понятійний апарат й історичні персоналії. Поточний контроль самостійної роботи здійснюється в усній і письмовій формі.

Для успішного виконання і засвоєння питань додається список літератури, яка знаходиться у бібліотечному фонді ПНПУ, з шифрами та вказанням місця знаходження у відділах бібліотеки. Рекомендуються публікації останніх років, автори яких враховують нові досягнення наукової думки, концептуально-методологічних новацій і розкривають як загальні проблеми створення і функціонування політичних партій на теренах України, так і безпосередньо зазначених питань. Також рекомендовані електронні сайти наукових установ, сайти діючих політичних партій, навчальні електронні ресурси, поточна періодика.

Вважаємо за необхідне більш детально ознайомитися з персоналіями. Персоніфікація змісту курсу, на наш погляд, є одним з найважливіших завдань. Його реалізація допоможе пізнавати питання історії через діяльність і долі окремих людей. У переліку зазначені імена діячів, які залишили помітний слід в історії України XX - XXI століть та заслуговують на глибше ознайомлення з їх діяльністю, теоретичною спадщиною і практичним досвідом, конструктивним чи деструктивним впливом на державотворчі процеси в новітній історії України.

Наголошуємо на важливості термінологічної роботи, яка має актуальне звучання у системі історичної і гуманітарної підготовки. До опрацювання і засвоєння рекомендуються найбільш уживані поняття при викладанні та вивченні дисципліни «Політичні партії та рухи в Україні у XX – XXI ст.». Наявна довідково-словникова та енциклопедична література дозволяє

з'ясувати їх значення, а знання змісту понять зробить відповіді теоретично грамотними і глибокими та усвідомленими.

Студенти також можуть за бажанням підготувати **творчі дослідні завдання, зокрема:**

1. Із переліку політичних партій, зареєстрованих Міністерством юстиції України станом на 1 січня 2021 р. обрати одну з них та проаналізувати історію її створення, результати діяльності. У процесі аналізу визначити ідеологічну спрямованість, кількісні параметри, стан структурованості, вплив на державотворчі та суспільно-політичні процеси в Україні, участь в органах державної влади в центрі і на місцях. Сформулюйте власну думку щодо оцінки її діяльності.

2. Запропонуйте власний **проект** створення політичної партії, з відображенням передбачених Законом «Про політичні партії в Україні» вимог: назва партії, програма, статут, обґрунтування мети створення. Підготуйте пакет установчих документів політичної партії та її презентацію.

3. Розглянути у формі «круглого столу» питання «Сучасні політичні партії напередодні і після виборів президента України (31 березня 2019 р.).

4. Розглянути у формі «круглого столу» питання «Політичні партії на Полтавщині напередодні місцевих виборів (станом на початок 2020 р.)» **«Круглий стіл»** - це форма наукового або ділового спілкування, зосередженого навколо певної вузької проблеми, з метою обговорення, з'ясування дискусійних питань, вироблення практичних рекомендацій, досягнення консенсусу тощо. Участь у засіданні круглого столу передбачає базові знання, підготовленість і компетентність його учасників, вільний обмін думками. У ході підготовки до круглого столу слід створити організаційний комітет з підготовки, розробити програму з зазначенням прізвища, імені і по-батькові учасників, тематики виступів у розрізі головної теми, регламенту

роботи (як правило, доповідь триває 15-20 хвилин, виступи до 10 хвилин). До початку роботи круглого столу визначається головний доповідач і модератор. В обов'язки останнього входить ведення засідання відповідно до програми та регламенту. Учасники мають демонструвати високу культуру спілкування, наукову і політичну толерантність, виявляти повагу до опонентів та альтернативних точок зору.

До завдань додається Закон України «Про політичні партії» та зразки виконання завдань самостійної роботи, словник основних термінів.

Виконання завдань передбачає не лише автономну персональну роботу, але й виконання завдань у команді (мікрогрупах) з чітко визначеним розподілом видів і блоків роботи. Зокрема, готуючи «круглий стіл», учасники мають запропонувати тематику виступів, розподілити функціональні обов'язки тощо. Рекомендується використовувати відеоматеріали, подані у вигляді презентацій, наочність та ін.

5. Написати статтю обсягом 5–6 сторінок, присвячену проблемам політичного життя України, діяльності політичних партій, державних і політичних діячів у розрізі проблематики програми навчальної дисципліни.

Вимоги до статті:

Обсяг публікації у межах 5-6 сторінок.

Формат аркуша – А-4; шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14 кегль; інтервал – 1,5.

Стаття починається з ініціалів і прізвища автора, які друкуються жирними звичайними літерами у верхньому правому куті. Через інтервал (Enter), зліва, вказується УДК статті. Через інтервал, по центру, великими жирними літерами подається назва публікації. Через інтервал, з абзацу, починається основний текст статті.

Посилання в тексті подаються в квадратних дужках. Перша цифра вказує номер за переліком посилань, що даються за алфавітним порядком у кінці тексту, після коми через інтервал друкується номер сторінки цитованого джерела (напр. [1, с.245]). Перелік посилань подається в кінці статті після слова «Література» (по центру жирними літерами).

Стаття обов'язково повинна містити такі елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання порушеної автором проблеми; виділення раніше невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; постановка мети і виокремлення завдань; виклад основного матеріалу; висновки і перспективи подальших досліджень у напрямку представленої статті. Наприкінці статті обов'язково подаються анотації та ключові слова (українською та англійською мовами (500 знаків) та (300 знаків). Також англійською мовою вказуються ініціали та прізвище автора, назва публікації.

Рекомендована література для підготовки до практичних занять і самостійної роботи:

1. Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні. ХІХ – ХХ ст. [Текст]: Навч. посіб. для студ. вузів / Авт. кол.: Я.Й. Малик, Б.Д. Вол, С.Д. Гелей; Ред.: Я.Й. Малик. – Л.: Світ, 2001. – 296 с.
2. Бойко О. Україна у 1985 – 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія / О. Бойко. – К: ІПЕНД, 2002. – 306 с.
3. Здіорук С.І. Проблеми функціонування політичних партій України в системі владних відносин [Текст]: монографія / С.І. Здіорук, В.В. Бичек; Нац. ін.-т стратегічних досліджень. – К., 2001. – 144 с.
4. Лавров Ю.П. Виникнення і діяльність українських політичних партій(кінець ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] / Ю.П. Лавров. – К., 1999. – 64 с.

5. Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності [Текст] / О. Гарань. – К., 1992. – 48 с.
6. Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії / За ред. П.П. Панченка. – К. – 1997. – 380 с.
7. Політичні партії як суб`єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посібник / Гол. редкол. Є.А. Афонін. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 418 с.
8. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку . – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 574 с.
9. Україна: Політична історія ХХ – початок ХХІ століття / Редкол. В.А. Смолій, Ю.А. Левенець та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 1028 с.
10. 1.Белянов Г. Анфас і профіль опозиції // Віче. – 1992. - № 7. – С. 85-98.
11. Білоус А., Гарань О., Пашков М., Томенко М. Україна посткомуністична тановлення, форми прояву багатопартійності // Політика і час. – 1991. - №10. – С. 40-46.
12. Белянов Г. Анфас і профіль опозиції // Віче. – 1992. - № 7. – С. 85-98.
13. Аніщук В. Форми правового забезпечення діяльності політичних партій в Україні // Право України. – 2000. - № 2. – С.95-96.
14. Бадзьо Ю. Демократична партія України // Політологічні читання. – 1994. - № 1. – С. 265-268.
15. Бабенко Л.Л. Політична еліта незалежної України: проблеми зовнішньої та внутрішньої еволюції // Словянський збірник6 збірник наукових і науково-публіцистичних праць. – Вип.10. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2011. – С. 103-109.
16. Базовкін Є. Шляхи суперечності та перспективи соціально-політичного розвитку. Розділ 4. Становлення багатопартійності // Політична думка. – 1993. - № 1. – С. 22-26.

- 17.Бажан О. Спроби протидії КДБ УРСР становленню та функціонуванню Народного руху України за перебудову // Укр. істор. журнал. – 2010. - № 1. – С.35-41.
- 18.Бевз Т. Ідея соборності у програмних документах політичних партій // Історія України. – 2001. - №39. – С.1-3.
- 19.Безродная В. Основные направления развития гражданского общества в Украине // Держава і право. Вип. 32. – К., 2006. – С.499-505.
- 20.Бичек В. Нові обрії народовладдя: До питання про законодавче врегулювання діяльності політичних партій // Урядовий кур'єр. – 2000. – 12 травня.
- 21.Богомаз К. Багатопартійність в умовах відродження державності України // Український час. – 1993. - №2. – С.11-15.
- 22.Богомаз К. Утворення багатопартійної системи в Україні: досвід, проблеми, перспективи // Український час. – 1993. - №4. – С.18-20.
- 23.Бойко О. Україна у 1985 – 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку 6 Монографія. – К.: ІШЕНД, 2002. – 306 с.
- 24.Бульба С.С. Багатопартійність і соціальний прогрес // Соціалізм: минуле, сучасне, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 1999. – С.39-48.
- 25.Буздуган Ю. Українська соціал-демократична партія як світовий феномен // Голос України. – 1997. – 15 квітня.
- 26.Вілсон Е. Зовнішньополітичні орієнтації політичних партій України // Політична думка. – 1993. - №1. – С. 97-99.
- 27.Висоцький О. Виникнення сучасної української соціал-демократії // Політологічні читання. – 1994. - №4. – С. 67-83.
- 28.Висоцький О. Соціал-демократи в сучасній Україні: досвід політичної опозиції. // Політологічні читання. – 1995. - № 1. – С. 73-79.
- 29.Вінцковський Т.С. Політичні діячі України: 1917-2004: Навч. посібник. – Х.: Основа, 2005. – 112 с.

- 30.Ворона П.В. Питання розвитку місцевого самоврядування у програмах політичних партій України. – Х., 2006. – 60 с.
- 31.Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
- 32.23.Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності. – К., 1992. – 48 с.
- 33.Гарань О. З історії формування політичного спектру України (літо 1988 – літо 1991 рр.) // Україна. ХХ ст. Проблеми національного відродження. – К., 1993. – С.117-145.
- 34.Гарань О. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України. – К.: Либідь, 1993. – 197 с.
- 35.Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. Політичні партії і рухи // Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. – К., 1995. – С. 469-473.
- 36.Даниленко В.М., Смольницька М.К. Шлях до незалежності: громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. // Укр. істор. журнал. – 2011. - №4. – С. 4-22.
- 37.Древаль Ю. Національне питання в розробках і практиці українських соціал-демократичних партій (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Вісник Харківського університету. №387. Історія України. – Харків, 1996. – С.55-61
- 38.Дикань К. Скільки в Україні політичних партій? // Україна і світ сьогодні. – 2001. – 16-22 червня . – С. 5.
- 39.Горелов М., Моця О., Рафальський О. Цивілізаційна історія України. – К.: ТОВ»ЕксОб», 2005. – 632 с.
- 40.Грабовська І. Політичне лідерство в Україні: гендерний аспект // Сучасність. – 2007. - №3. – С.79-96.
- 41.Здіорук С.І. Проблеми функціонування політичних партій України в системі владних відносин: монографія. – К, 2001. – 144 с.
- 42.Єскельчик С. Українофіли. Світ українських патріотів другої пол. ХІХ століття. – К.: КІС, 2010. – 272 с.

- 43.Єрмолаєв А. Від авторитарних настроїв - до загрози реального авторитаризму // Українська правда. – 10.02.2009. – Режим доступу: <http://pravda.com.ua/news/2009/2/10/89398.htm>
- 44.Карабанов М. Від однопартійності до багатопартійності // Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії. – К., 1997. – С.253-260.
- 45.Касьянов Г. Теорії нації і націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
- 46.Карабанов М.М. Від однопартійності до багатопартійності // Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії. – К., 1997. – С. 253-260.
- 47.Козуля О. Праві та правоцентристські партії напередодні парламентських виборів 1998 р. (за матеріалами преси) // Нова політика. – 1997. - №6. – С.27-
- 48.Крючков Г.К. Трудные уроки: Раздумья бывшего партийного работника. – Х.: Фолио, 2009. – 560 с.
- 49.Кульчицький С.В., Алексєєв Ю.М. та ін. Україна на зламі історичних епох (державотворчий процес 1985 – 1999 рр.). Навчальний посібник. – К., 2000. – 296 с.
- 50.Кульчицький С.В. Народження Народного руху України // Укр. істор. журнал. – 2010. – 3 1. – с. 8-22.
- 51.Комісаров В. Громадянське суспільство: виднокола істини чи форма політичної маніпуляції // Психологія і суспільство. – 2007. - №1. – С. 81-85.
- 52.Кононенко Т. Суспільно-політичний обрис українського лібералізму// Монографія.: Альманах. – 1996. – Вип. 2. – С. 179-187.
- 53.Колодїй А.Ф. Політичний спектр : про деякі критерії «лівих» і «правих» політичних рухів у посттоталітарних суспільствах // Філософська і соціологічна думка. – 1995. - № 9-10. – С. 3-24.
- 54.Корнієвський О. Чи варто розраховувати українським партіям на підтримку молоді ? // Віче. – 1998. - № 1. – С. 111-118.
- 55.Кульчицький С.В. Народження Народного руху України // Український історичний журнал. – 2010. - №1. – С.8-22.

- 56.Курас І.Ф. Штрихи до політичних портретів в інтер'єрі епохи. – К.: ІШЕНД, 2000. – 390 с.
- Лавров Ю.П. Виникнення і діяльність українських політичних партій (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1999. – 64 с.
- 58.Литвин В. Сучасні політичні блоки та об'єднання в Україні // Політика і час. – 1991. - №4. – С.58-62.
- 59.Литвин В. Ліві, праві, центр // Політика і час. – 1992. - №4. – С. 65-71.
- 60.Литвин В. Феномен партії // Віче. 1994- № 6. – С. 23-36.
- 61.Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991 – 2000 рр.). Серія «Україна крізь віки». Т.14. – К.: Альтернативи, 2000. – 358 с.
- 62.Литвин В. Україна – 15 років невизначеності. Що далі? // Дзеркало тижня. – 2006. - №45. – С.1, 13.
- 63.Майборода О. Політичний простір України // Вітчизна. – 1998. - № 1-2. – С. 2-9.
- 64.Мельниченко В. Політичні партії на правовій орбіті // Віче. – 1996. - № 12. – С. 50-64.
- 65.Назаренко Б. Сучасні політичні партії України: деякі проблеми та перспективи розвитку // Нова політика. – 1996. - № 4. – С. 4-5.
- 66.Назарчук О.М. Державотворча діяльність українських соціал-демократів (1990 – 2000) // Вісник київського національного університету. – 2001. – Вип.52. – С. 73-77.
- 67.Наша боротьба та наші позиції: Партійні органи Центрального комітету Української революційно-демократичної партії (УРДП – УДПР) в діаспорі: Збірник матеріалів. Т. 1. – Арлінгтон Гайтс; Х.: Фондація ім. Івана Багряного, 2005. – Т. 2. – 895 с.
- 68.Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні ХІХ – ХХ ст.: Навч. посібник для студ. вузів / Авт. кол.: Я.Й.Малик, Б.Д.Вол, С.Д.Гелей. – Л.:Світ, 2001. – 296 с.
- 69.Націоналізм: Антологія. – К.: Генеза, 2000. – 402 с.
- 70.Осадчук П. Багатопартійність чи її імітація // Літературна Україна. – 1991. – 20 червня.

71. Осташко Т.С. В'ячеслав Липинський: постать на тлі доби // Укр. істор. журнал. – 2007. - №2.
72. Павло А. Між романтизмом і реалізмом: З історії української партії соціалістів-революціонерів // Пам'ять століть. – 2000. - №4. – С.71-80.
73. Пахарєв А. Багатопартійність і партійна система – поняття тотожні // Віче. – 2002. - №2. – С. 2-7.
74. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд. Факти, міфи, коментарі. – Х.: Вид. «Школа», 2007. – 592 с.
75. Політична історія України ХХ століття. У 6 томах. Том 6: Від тоталітаризму до демократії (1945 – 2002). – К.: Генеза, 2002.
76. Політична історія України. Посібник / за ред. Танцюри В.І. – К., 2001. – 442 с.
77. Політичні партії – провідний чинник розвитку політичної системи в Україні: Матеріали «круглого столу» / Нац. ін-т стратегічних досліджень. – К., 2004. – 65 с.
78. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації: Навч. посібник / Гол. редкол. Є.А.Афонін. – к.: Парламентське видавництво, 2008. – 418 с.
79. Попович Т., Фінько М. Українські ліберали // Сучасність. – 1993. - № 11. – С. 71-87.
80. Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали: до 20-ї річниці створення Народного руху України / Гол. ред. В. Смолій., упорядник В. Лозицький та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – 454 с.
81. Пуфляр Е. Партійна система незалежної України: особливості формування, тенденції подальшої трансформації // Нова політика. – 1997. - № 1. – С. 40-43.
82. По той бік розуміння: Україна та Європа після Помаранчевої революції: Зб. наук. статей / За заг. ред. Г.Флікке та С.Кисельова // За матеріалами

міжнародного наукового семінару «Перед визнанням: Україна та Європа після Помаранчевої революції». – К.: НАУКМА. – 30 вересня 2005 р. – К., 2006. – 228 с.

83. Розумний М. Парти́йний вибір України // Сучасність. – 1998. - № 6. – С. 34-66.
84. Роль та місце партій у політичній системі України // Соціально-політична ситуація в Україні: поступ п'яти років. – К., 1996. – Вип. 2. – С. 49-62.
85. Рябчук М. Дещо про «партію влади» та кризу демократичного руху // Сучасність. – 1994. – № 12. – С. 50-60.
86. Самостійна Україна: Збірник програм українських політичних партій початку ХХ століття. – Тернопіль, 1991. – 82 с.
87. Симоненко П. Кому́ністи і державність // Голос України. – 1996. – 15 лютого. – С. 6-7.
88. Семененко В. Історія України: прихована правда. Від козацьких часів до сьогодення. – Х.: ВД «Школа», 2009. – 400 с.
89. Слюсаренко А., Томенко М. Нові політичні партії України. – К., 1990.
90. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій/ Кер. авт. кол В.Ф. Солдатенко. – К.: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2009. – 536 с.
91. Сучасна українська політика. Аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К.: ІПЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2009. – 448 с.
92. Татаренко Т. Регіональний фактор у політичному житті України (політико-правові аспекти): Монографія. – Луганськ: Вид. СНУ ім. В.Даля, 2005. – 416 с.
93. Трубайчук А. Ліва, права де сторона? З історії політичних партій // Нова політика. – 1997. - № 1. – С. 33-39.
94. Україна модерна. Марксизм на Сході Європи. Число 3 (14). Збірник статей. – К.: Критика. 2009. – 350 с.

95. Українське суспільство: 20 років незалежності: Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2011. – Т.1: Аналітичні матеріали. – 276 с.
96. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 574 с.
97. Україна: Політична історія ХХ – початок ХХІ століття / Редкол. В.А.Смолій, Ю.А.Левенець та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 1028 с.
98. Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією. – К., 2000.
99. Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика: Зб. наук. праць / Гол. ред. Ю.Терещенко. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – 264 с.
100. Усі видатні постаті історії України. – Х.: Торсінг Плюс. 2006. – 352 с.
101. Ясь О.В. В. Липинський та неоромантизм (до 125-річчя з дня народження) // Український історичний журнал. – 2007. - №5.
102. Афонін Е. Двопартійна система як політичний ризик для України / Е.Афонін, О. Радченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї / Укр. Академія політичних наук, Укр. центр політ. менеджменту, Ін-т політ. і етнонац. досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 96 – 104.
103. Меркотан К. Перспективи розвитку української багатопартійної системи / К. Меркотан // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї / Укр. Академія політичних наук, Укр. центр політ. менеджменту, Ін-т політ. і етнонац. досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 105 – 114..
104. Курінний В.К. Політичні партії в Україні та їх роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування (питання аксіології) / В.К. Курінний // Держава і право: збірник наукових праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – Вип. 47 : Юридичні і політичні науки. – С. 188 – 193.

105. Сакрієр О.Л. Принципи конструювання іміджу політичної партії в Україні : особливості та сучасні тенденції / О.Л. Сакрієр // Держава і право: збірник наукових праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – Вип. 50 : Юридичні і політичні науки. – С. 733 – 740.
106. Меркотан К. Квасісистемність української багатопартійності / К. Меркотан // Політичний менеджмент. – 2011. - № 3. – С. 113 – 121.
107. Постол О.С. Партійна позаідеологічність в Україні як відображення лобістської політичної культури та політичної активності / О.С. Постол // Держава і право: збірник наукових праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2011. – Вип. 54 : Юридичні і політичні науки. – С. 616 – 622.

ПИТАННЯ

для самоконтролю та підсумкового контролю

1. Розкрити сутність політичних партій, їхні ознаки, причини виникнення.
2. Проаналізувати функції, типи політичних партій, принципи їх класифікації.
3. Охарактеризувати історію виникнення й сутність ідеології марксизму, поширення комуністичних і соціалістичних ідей в Україні.
4. Показати інтерпретацію ідей теорії марксизму українськими представниками національно-визвольного руху М. Драгомановим, Л. Українкою, І. Франком, Ю. Бачинським.
5. Охарактеризувати сутність ідеології націоналізму, особливості її поширення в українському суспільстві.
6. Охарактеризувати сутність ідеології лібералізму, причини слабкості ліберального руху в українських землях.

7. Охарактеризувати сутність ідеології консерватизму, особливості інтерпретації, соціальної бази в українському суспільстві.
8. Охарактеризувати теоретичну спадщину і діяльність В'ячеслава Липинського, його місце в національно-визвольному русі.
9. Показати історичні передумови, ідейні та організаційні форми національно-визвольного руху другої половини ХІХ ст. в Наддніпрянській Україні як бази виникнення політичних партій.
10. Показати історичні передумови, ідейні та організаційні форми національно-визвольного руху другої половини ХІХ ст. в Західноукраїнських землях як бази виникнення політичних партій.
11. Проаналізувати створення Революційної української партії (РУП), її склад, форми діяльності, причини розколу.
12. Показати причини і процес виникнення, програмні положення, вплив на суспільство Української народної партії (УНП).
13. Охарактеризувати діяльність Миколи Міхновського як одного з ідеологів націоналізму.
14. Проаналізувати особливості створення перших політичних партій у західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст.
15. Показати роль Івана Франка і Михайла Павлика у політичному житті західноукраїнських земель і створенні політичних партій.
16. Проаналізувати створення та діяльність Української радикальної і Української демократичної партій, причини слабого впливу ідей лібералізму на українське суспільство.
17. Показати процес еволюції українських соціалістичних партій в роки революції 1905–1907 рр. : УСДРП, «Спілка».
18. Показати процес виникнення партії соціалістів-революціонерів (есерів), особливості їх програми і методів боротьби.
19. Охарактеризувати причини створення Товариства українських поступовців (ТУП) та форми його діяльності у роки політичної реакції.

20. Охарактеризувати процес створення Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) та розкрити причини її розколу на більшовиків і меншовиків.
21. Розкрити причини зростання впливу більшовизму в українських містах, методи їх боротьби.
22. Показати вплив загальноросійських консервативних і ліберальних партій (октябристів і кадетів) в українських землях, їх соціальну базу і політичні цілі.
23. Охарактеризувати діяльність монархістських чорносотенних організацій на території Наддніпрянської України.
24. Показати політичну позицію політичних партій східної і західної України у роки Першої світової війни, діяльність Спілки визволення України (СВУ).
25. Показати історичні й політичні передумови створення Комуністичної партії більшовиків України (КП(б)У) як регіональної філії РКП(б).
26. Розкрити особливості націонал-комуністичної течії в КП(б)У та погляди її представників у 1920 – на поч. 1930-их рр. (В. Шахрай, С. Мазлах, Ю. Лапчинський, О. Шумський, М. Скрипник).
27. Охарактеризувати партійний склад Центральної Ради, політичні програми партій, їх стратегію і тактику.
28. Охарактеризувати стратегію і тактику політичних партій періоду Директорії, погляди С. Петлюри і В. Винниченка на розвиток Української революції.
29. Показати особливості діяльності Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), причини її розгрому.
30. Розкрити процес ліквідації небільшовицьких партій і формування однопартійної системи в умовах радянської влади на початку 1920-их рр.
31. Охарактеризувати діяльність ліберальних партій Галичини у 1920 – 1930-их рр.

32. Розкрити суть ідеології інтегрального націоналізму. Праця Д.Донцова «Націоналізм» та її ключові ідеї.
33. Показати процес створення та форми і методи діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) у міжвоєнний період.
34. Розкрити причини розколу в ОУН наприкінці 1930-их рр. та його наслідки.
35. Показати роль Степана Бандери в активізації націоналістичного руху в західноукраїнських землях та його місце в сучасній політиці пам'яті.
36. Проаналізувати погляди діячів дисидентського руху на сутність радянської монопартійної системи та спроби створення альтернативних партій. Левко Лук'яненко.
37. Показати організаційні форми політичної активності українського суспільства у роки перебудови та зміст діяльності неформальних організацій.
38. Охарактеризувати роль В'ячеслава Чорновола у політичному житті незалежної України.
39. Проаналізувати причини кризи Комуністичної партії України (КПУ) в другій половині 1980-их рр. та показати її прояви.
40. Проаналізувати процес створення Народного Руху України та показати його еволюцію від широкого громадського об'єднання до політичної партії. Розколи НРУ.
41. Розкрити сутність та основні риси політичних партій першого етапу формування багатопартійності в незалежній Україні (1991-1994 рр.).
42. Розкрити причини активізації правих націоналістичних політичних сил наприкінці 1980-их – на поч. 1990-их рр.
43. Показати особливості стратегії і тактики правих політичних партій незалежної України у 1990-их рр. Соціал-національна партія України (1991 р.) та її організаційні трансформації у ВО «Свобода» (2004 р.)
44. Показати особливості стратегії і тактики правих націоналістичних партій і організацій у 2000-их рр., їх роль у Помаранчевій революції і Революції гідності. Феномен «Правого сектора».

45. Охарактеризувати особливості правих ліберальних політичних сил в Україні і «нових правих». Політичні партії і бізнес.
46. Охарактеризувати діяльність неукраїнських шовіністичних правих партій на території України у 1990 – 2000-их рр.
47. Розкрити риси політичного екстремізму та ксенофобії в діяльності окремих націоналістичних організацій (УНА – УНСО, Правий сектор, Братство, Тризуб, Патріот України та ін).
48. Показати діяльність Комуністичної партії в незалежній Україні, причини її заборони.
49. Охарактеризувати Соціалістичну партію України, особливості утвердження після проголошення незалежності, причини її розколів.
О.Мороз.
50. Показати лівий партійний і політичний спектр України після Революції гідності і законів про декомунізацію 2015 р..
51. Охарактеризувати політичний центризм в Україні, причини його ідеологічної амбівалентності.
52. Розкрити роль національно-демократичного блоку «Наша Україна – Народна самооборона» (НУНС) у президентських виборах 2004 р. і Помаранчевій революції.
53. Показати роль і вплив Блоку Юлії Тимошенко (БЮТ) та партії «Батьківщина» на політичні процеси в Україні. Феномен Ю.Тимошенко.
54. Показати діяльність Партії регіонів у 2002–2014 рр., її наслідки, сучасні трансформації (Опозиційний блок, ОПЗЖ).
55. Показати формування правової бази участі політичних партій у боротьбі за владу в незалежній Україні. Діяльність Міністерства юстиції з регулювання діяльності політичних партій.
56. Охарактеризувати парламентські вибори за пропорційною системою в Україні та структурування партійних фракцій у Верховній раді України..

57. Оцінити роль політичних партій у президентських виборах в незалежній Україні та механізми співпраці політичних партій з президентами..
58. Розкрити роль політичних технологій та комерціалізації в діяльності політичних партій
59. Показати перспективи багатопартійності в Україні, їх вплив на формування суспільних настроїв, дієвість в реалізації партійних програм.
60. Охарактеризувати сучасні громадські неполітичні об'єднання і рухи як чинник формування громадянського суспільства.